

Cite: Kohatko, Yurii & Poliakova, Svitlana (2024). Vplyv «sil'skykh» povedinkovykh stratehii naselennia Ukrainy na yakist zhyttia v umovakh viiny [Impact of «Rural» Behavioral Strategies of the Population of Ukraine on Quality of Life in Times of War]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (55), 78-93. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.078>

<https://doi.org/10.15407/dse2024.01.078>

УДК 330.59(477)

JEL Classification: D91

ЮРІЙ КОГАТЬКО, канд. географ. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
01032, Україна, Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: kogatko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3392-9783

СВІТЛАНА ПОЛЯКОВА, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: polyakova_@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4630-642X

ВПЛИВ «СІЛЬСЬКИХ» ПОВЕДІНКОВИХ СТРАТЕГІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Метою статті є оцінка того, як «сільські» поведінкові стратегії впливають на стан та адаптацію населення України до умов воєнного конфлікту. Відповідно і новизна дослідження полягає в аналізі сільських особливостей поведінки, які є загальними для всього населення та можуть впливати на стратегії адаптації та підтримки якості життя під час воєнних дій. Воєнні конфлікти ставлять під загрозу безпеку та стабільність суспільства, а тому актуалізують необхідність дослідження поведінкових стратегій та їх впливів на якість життя населення в умовах воєнного конфлікту. Вивчення поведінки в екстремальний період потенційно може дати відповідь на те, наскільки населення України може адаптуватися до економічних труднощів і долати їх. Для дослідження впливу «сільських» поведінкових стратегій українців на якість життя населення використано комплекс спеціальних та загальнонаукових методів: монографічний метод, бібліометрію та контент-аналіз; для прогнозування

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

впливу повномасштабних військових дій на бідність (як один з основних показників якості життя) — методи прогнозування та моделювання.

Після проведеного дослідження можна стверджувати, що в умовах повномасштабного вторгнення російських військ «сільські» особливості поведінки українців дали змогу родинам швидше адаптуватись до нових реалій. Показано, що суттєва частина населення країни, зокрема сільського походження, володіє навичками господарювання на землі, що уможливорює забезпечення себе продуктами харчування. Відмічено, що наявність родичів у селах і невеликих містечках, які мають великі житлові площі та присадибні ділянки, дала змогу розмістити багато вимушених переселенців. Доведено, що такі особливості поведінки, як традиція робити запаси продовольства, утримання в прийнятному стані вільного житла в сільських районах, а також наявність тісних родинних та соціальних зв'язків значною мірою полегшили адаптацію населення в місцях вимушеного переселення.

Ключові слова: поведінкові стратегії населення, «сільські» особливості поведінки, якість життя, бідність за абсолютним критерієм за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму, вплив війни на якість життя.

Постановка проблеми, актуальність. У контексті сучасних конфліктів та воєнних сценаріїв вивчення поведінкових стратегій населення та їх впливу на резильєнтність якості життя набуває особливого значення. Воєнні конфлікти ставлять під загрозу безпеку та стабільність суспільства. Саме вивчення поведінки населення в екстремальний період потенційно може дати відповіді на питання, наскільки ефективно населення може адаптуватися до економічних труднощів і долати їх, чи спроможне населення знаходити нові джерела доходу, як змінюються патерни споживання в умовах війни, і як це може допомогти розробити стратегії для підтримки стабільності економіки та якості життя, керувати обмеженими ресурсами та підтримувати економічну стійкість. До повномасштабної війни з Росією важко було достеменно уявити, як буде себе вести населення в умовах фізичного виживання, а також які саме особливості поведінки допомагатимуть вижити, в т.ч. й економічно.

Здатність раціонально розподіляти бюджет, адаптувати витрати та зберігати економічну стабільність визначають можливість забезпечити основні потреби, а взаємодопомога в сім'ях, між родичами та сусідами в контексті обміну ресурсами та інформацією можуть стати ключовими елементами для підтримки якості життя. У цих умовах формування нових і пристосування довоєнних споживчих звичок до нових реалій може відбуватись за наявності вибору тільки серед місцевих товарів та послуг. Оцінка взаємодії вимушених переселенців з установами та організаціями, що надають різного роду допомогу, може визначити, наскільки ефективно сім'ї можуть скористатися додатковими джерелами засобів для існування.

Висока частка сільського населення та населення сільського походження серед мешканців міст України впливає на якість життя населення через особливості поведінки. Фактично частина містян зберегла в собі особли-

вості «сільської» поведінки, що дало змогу швидше адаптуватись до життя в умовах війни. Хоча традиційно сільське населення має вищі рівні бідності за всіма критеріями, саме «сільські» елементи поведінки, як-от самодостатність у продовольчому забезпеченні, вміння працювати в сільському господарстві, високий рівень підтримки серед рідних і друзів визначають можливості існування в умовах бойових дій, окупації та вимушеного переселення.

Виходячи з викладеного вище, **актуальність** дослідження «сільських» поведінкових стратегій населення України під час війни не викликає сумнівів, оскільки визначає можливість підтримки якості життя на прийнятному рівні та її відновлення після припинення воєнного конфлікту. У статті поставлено та послідовно вирішено такі **завдання**:

- оцінити масштаби та основні тенденції бідності населення України в розрізі типів поселень;
- визначити особливості поведінки українців, що виникла внаслідок тісного поєднання життя села і міста;
- проаналізувати вплив «сільських» поведінкових стратегій на якість життя під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній літературі наявний значний теоретичний матеріал з поведінкової економіки. Ще з 1970-х рр. відомі дослідження Деніела Канемана та Амоса Тверського (D. Kahneman, A. Tversky), що скеровані на аналіз процесів прийняття рішень людьми в умовах невизначеності та обмеженої доступності інформації, а також на вивчення впливу цих рішень на їхню поведінку в економічних ситуаціях [1]. Ельдар Шафір і Сендхіл Муллаінатан (E. Shafir, S. Mullainathan) досліджували роль дефіциту в появі, продовженні та пом'якшенні бідності [2]. Річард Тейлер, Касс Санстейн (R. Thaler, C. Sunstein) вводять концепцію «примусу» для впливу на рішення людей [3]. В останні роки з'явилося багато цікавих досліджень впливу поведінки на якість життя під час пандемії *Covid-19*. Серед досліджень варто виокремити роботи Адольфо ді Крости (A. di Crosta) про поведінку в споживанні під час пандемії [4] і соціально-економічні наслідки *Covid-19* у країнах з низьким рівнем доходу Анні Джозефсон, Таліпа Кіліка та Джеффри Д. Міхлера (A. Josephson, T. Kilic, J. D. Michler) [5]. В Україні поведінкові стратегії домогосподарств досліджували Тетяна Кізима, Андрій Кізима і Вікторія Булавинець (T. Kizuma, A. Kizuma, V. Bulavynets) [6]. Відмінності в споживчій поведінці сіл описані в дисертаційному дослідженні Надії Лінцовой (N. Lintsova) [7]. Зміни в купівельній поведінці під час війни досліджувала Яна Єрмакова (Ya. Yermakova) [8].

Попри велику кількість досліджень з поведінкових стратегій населення, існує значний пробіл у вивченні поведінки в часи екстремальних ситуацій, зокрема, що стосується України, під час повномасштабної війни.

Стаття є спробою науково обґрунтованого оцінювання впливу «сільських» поведінкових стратегій населення України на якість життя в умовах війни.

Метою статті є дослідження, як «сільські» поведінкові стратегії населення України впливають на сприйняття та адаптацію до умов воєнного конфлікту. Відповідно і **новизна** дослідження полягає в ідентифікації тих сільських особливостей поведінки, які є загальними для всього населення, та можуть впливати на стратегії адаптації і збереження якості життя під час воєнних подій.

Методологія. Для проведення попереднього вивчення проблеми автори використовували монографічний метод. Аналіз фахових видань, наукових праць та експертних досліджень дав змогу визначити ключові теми та тенденції в сфері поведінки домогосподарств. Для систематизації та кількісного аналізу наявної інформації застосовували бібліометрію. Контент-аналіз — для ретельного розгляду текстів, включаючи звіти, інтерв'ю та соціальні мережі, з метою виявлення основних тематичних контекстів. Для виокремлення конкретних стратегій, за якими варто виділяти «сільські» поведінкові особливості населення, а також для розуміння впливу воєнного конфлікту на поведінку українського населення використовували аналіз та синтез. Використання методів якісного та порівняльного аналізу і статистичного та розрахункового підходів дало змогу визначити основні особливості «сільської» поведінки, яка сприяла збереженню якості життя під час військових подій. Для прогнозування впливу повномасштабних воєнних дій на зростання масштабів монетарної бідності застосовано розрахунковий метод, прогнозування та моделювання.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабні воєнні дії РФ проти України суттєво вплинули на якість життя населення міст і сіл, створили серйозну загрозу для безпеки всього населення, особливо для людей, які проживають в зоні активних бойових дій, постійно знаходяться під ризиком прямої загрози життю та травм. Бомбардування, обстріли призвели до руйнування будівель, транспортної інфраструктури, електромереж, водопостачання та інших життєво важливих систем. Це призвело до руйнації середовища проживання, втрати житла та, зрештою, до вимушеної евакуації людей.

Окрім того, в країні зросло безробіття, інфляція знизила купівельну спроможність. Відповідно різко зріс рівень абсолютної бідності, тобто частка населення з витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму. Саме цей показник є одним із ключових індикаторів якості життя населення. Зростання стосувалось більшою мірою жителів міст: якщо за підсумками 2021 р. частка бідних у містах становила 34,1 %, то за підсумками 2022 р. — 54,9 %. У сільській місцевості рівень бідності зріс з 49 % до 67,6 % (табл. 1).

За результатами 2023 р. очікується незначне зниження частки бідних як у містах, так і у сільській місцевості, що є швидше наслідком часткової

адаптації населення до складних умов проживання. Українське село завжди мало нижчу якість життя, ніж місто, проте у кризові часи, як правило, якість життя в селі падала не настільки сильно. В сільських поселеннях не так відчутний вплив глобальних економічних коливань і швидкого темпу життя, що сприяє більшій стійкості. Віддаленість від мегаполісів і менша залежність від технологій можуть створювати сприятливіші умови для життя в умовах невизначеності та негативних змін. Отже, жителі міст, котрі мають житло або рідних у селах, мають кращі можливості для виживання в кризових ситуаціях. Знову ж таки, і поведінка населення міст, яке в минулому проживало в селах або в першому чи другому поколінні є міським, є частково наближеною до сільської, що потенційно підвищує стійкість якості життя і пришвидшує відновлення [9].

З історичної перспективи можна стверджувати, що з появою телебачення та, вже пізніше, інтернету, поведінка мешканців сільських територій почала змінюватися в бік міської. Внаслідок змін у суспільстві сільські мешканці набувають рис поведінки, раніше більш характерних для містян. Водночас через масові міграції жителі міст отримують певні сільські особливості поведінки, що загалом є корисним у плані виживання в часи війни.

З-поміж основних українських особливостей поведінки, що стали результатом тісного поєднання життя села і міста та дали змогу пом'якшити вплив повномасштабного вторгнення росіян, варто виокремити такі:

- значна частка сільських мешканців у країні, а також людей сільського походження, які вміють господарювати на землі;
- наявність родичів у селах і невеликих містечках, котрі мають достатню житлову площу і присадибні ділянки;
- утримання в прийнятному стані вільного житла в сільській місцевості (яке лишилося в спадок), що потенційно можна доволі швидко привести до ладу і використовувати за потреби, наприклад, для вимушено переміщених осіб;
- близька комунікація, перенесена з сіл у міста (родинні стосунки, дружба, земляцтво, кумівство тощо), посприяла тому, що часто люди пере-

Таблиця 1. Прогнозні оцінки рівня бідності за абсолютним критерієм за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму на 2022—2023 рр. у розрізі місцевості проживання, % населення

Тип населеного пункту	2021	Експертна оцінка, 2022	Прогноз, 2023
Місто	34,1	54,9	53,6
Село	49,0	67,6	65,5

Джерело: розраховано за даними обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України на постійній основі.

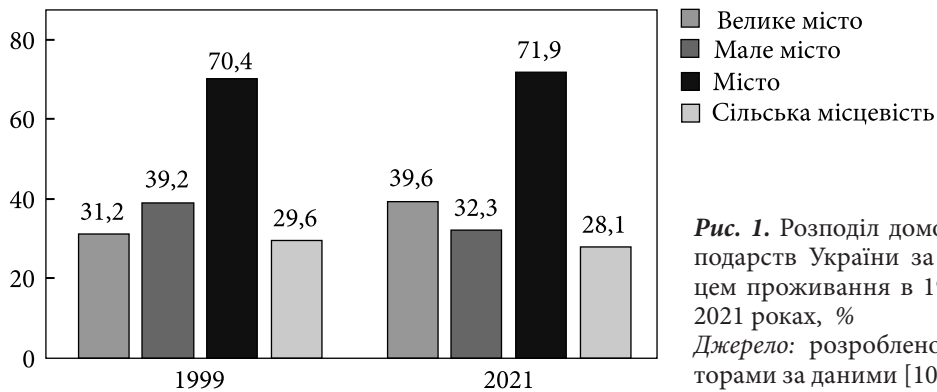

Рис. 1. Розподіл домогосподарств України за місцем проживання в 1999 і 2021 роках, %
Джерело: розроблено авторами за даними [10, 11].

їжджали до родичів друзів, знайомих, а також отримували актуальну інформацію про шляхи евакуації, воєнні дії тощо;

- практика робити запаси продовольства, зокрема шляхом консервації (в сільській місцевості досі, в містах — у недалекому минулому).

Висока частка сільського населення є одним з чинників продовольчої безпеки країни в час війни. У 2021 р. в сільській місцевості проживали 28,1 % українських родин (у 1999 р. — 29,6 %). Ще 32,3 % жили в малих містах, де також особисте підсобне господарство реальне в більшості випадків (рис. 1).

Сільські мешканці мають більше можливостей для власного забезпечення продуктами харчування, оскільки у них є доступ до землі та ресурсів для вирощування їжі. Це дозволяє їм бути менш залежними від імпорту продуктів харчування. Наприкінці 1990-х років понад 50 % доходів жителів сільської місцевості, а також майже чверть доходу мешканців малих міст становили доходи від особистого підсобного господарства. В 2021 р. навіть у селах цей показник склав лише 16,2 %. Проте за відсутності інших джерел існування населення могло б повернутись як до більш інтенсивного сільського господарства в селах і містечках, так і до дачного господарювання в містах. Усе ж таки за цей проміжок часу навички не були втрачені (рис. 2).

Наявність родичів у селі сприяла забезпеченню доступу до ресурсів та допомоги у важкі часи. Багато людей з міст були змушені переїжджати в села, де мали родичів та знайшли притулок і допомогу під час війни. В селах люди зазвичай мають більш просторі житлові приміщення, а отже, можливості для розміщення людей, які потребують тимчасового притулку. У багатьох випадках це допомагало містянам вижити та відновити своє життя після звільнення територій. Прикладом є Менська громада Корюківського району Чернігівщини, де під час бойових дій під Черніговом знайшли притулок понад 3000 осіб з обласного центру (в самій громаді менше 25 тисяч мешканців), причому села до тисячі осіб приймали по

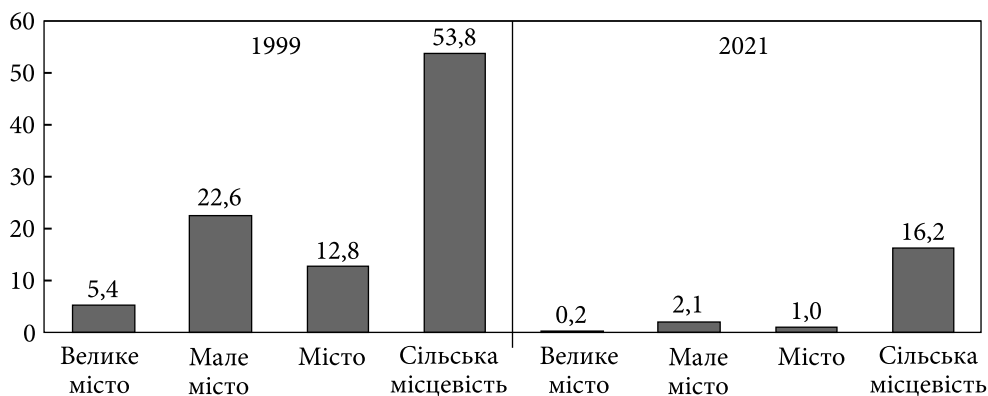

Рис. 2. Частка доходів від особистого підсобного господарства в структурі сукупних ресурсів домогосподарств залежно від типу місцевості в 1999 і 2021 роках, %
Джерело: розроблено авторами за даними [10, 11].

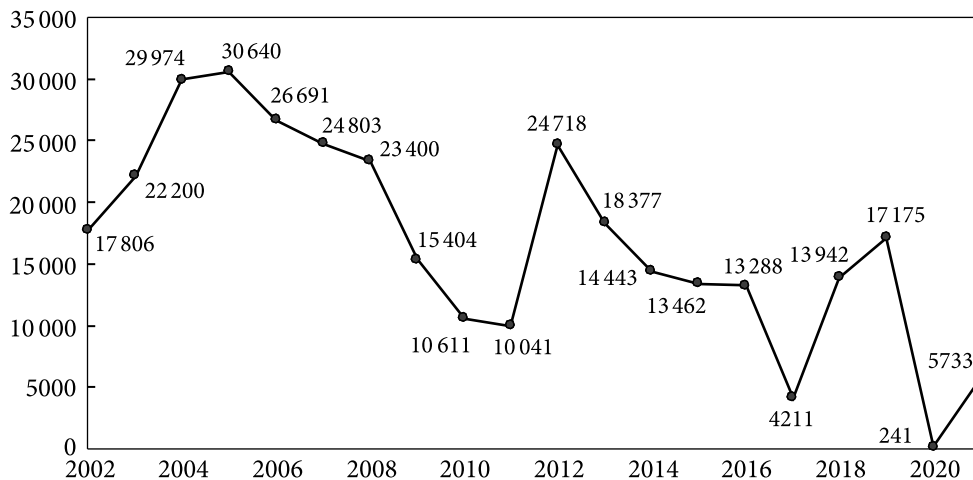

Рис. 3. Міграційний приріст населення Києва в 2002—2021 рр., осіб
Джерело: розроблено авторами за даними [14].

200—300 переселенців [12], що свідчить про високі можливості України з тимчасового переселення людей.

За переписом 2001 р. 37,19 % українців не проживають на одному і тому ж місці з народження [13]. Потенційно більшість із них переїхали з великих міст і сіл у міста. І це дані часів, коли і зовнішня, і внутрішня міграції були менш поширені. Можна припустити, що в 2021 р. частка таких людей була суттєво вищою. Наприклад, у столиці в окремі роки чисельність людей, які офіційно починали тут життя, становила 30 і більше тисяч осіб (рис. 3). Найімовірніше, більшість людей, які переїхали у великі міста за останні 30 років, мають близьких родичів у містечках чи сільській місцевості.

У селі у родичів і друзів легше вижити у війну, ніж у великому місті, з кількох причин. По-перше, села зазвичай розташовані подалі від воєнних об'єктів та великих міст, що може зменшити ризик потрапляння у зону бойових дій, там зазвичай менше інфраструктури, яка може бути під ударом. У великих містах розміщені залізничні станції, аеропорти, багато заводів, підприємств і т.д., що можуть стати об'єктами бомбардування або терористичних актів, тоді як у селах таких об'єктів значно менше. По-друге, у селах зазвичай є більше можливостей для самозабезпечення, зокрема, люди можуть займатися сільським господарством, вирощувати власну їжу та мати доступ до природних ресурсів. Це може забезпечити людей продуктами харчування та ресурсами, необхідними для виживання у воєнній ситуації. По-третє, у селах зазвичай більш сильна взаємодопомога між людьми, що може допомогти в складних ситуаціях, як-от війна. І по-четверте, важливим чинником є психологічний стан людей. У великих містах під час війни може панувати страх, паніка, безлад, тоді як у селах мешканці можуть відчувати більший спокій та довіру до своїх родичів та сусідів.

Війна в Україні призвела до значної кількості внутрішньо переміщених осіб, тобто людей, змушених покинути свої домівки через конфлікт. Вільне житло в селах стало важливим ресурсом для цих людей, які шукали притулок та безпеку. І якраз те, що певна часка українців мала житло в прийнятному стані в селах (отримане в спадок чи куплене як дача), допомогло забезпечити базові умови для виживання.

Кількість квартир у житлових будинках та нежитлових будівлях на 1 січня 2021 р. становила 17 385 384 одиниці, при цьому 477 428 з них були не заселені [15]. З наведеного числа 473 084 знаходяться в сільській місцевості. До того ж, можливо, кількість незаселеного житла насправді більша через відсутність його реєстрації. Також варто зазначити, що кількість порожніх будинків у селах може різнитися залежно від регіону та наявності ринку нерухомості. Наприклад, в окремих регіонах залишені будинки можуть бути дуже дешевими або навіть безкоштовними, тоді як в інших регіонах вони можуть бути доволі дорогими через попит на житло у зв'язку з розвитком туризму або природної забудови. Так, через воєнні дії люди масово їхали до західних областей України, де житло і до повномасштабної війни було набагато дорожчим завдячуючи інтенсивному розвитку туризму.

Наявність вільного житла дала змогу людям отримати притулок та захист від прямих загроз воєнного конфлікту. Це було особливо важливо для тих, хто був змушений залишити свої домівки через бойові дії і потребував тимчасового житла. Часом уже давно занедбане житло швидко приводилося до ладу і заселялося: власники надавали його для розміщення тимчасових переселенців. Найбільше «вільних» квадратних метрів житла — в домогосподарствах українських пенсіонерів: у 2013 р. абсолютна більшість сімей, що складаються з осіб пенсійного віку, мали надлишок

Таблиця 2. Домогосподарства, що складаються з осіб пенсійного віку і осіб віком 75+, які живуть у житлі, кількість кімнат якого більше мінімального, 2013 рік, %

Типи поселень	Типи сімей	Частка домогосподарств
велике місто	без дітей, де всі непрацездатного віку (пенсіонери)	59,1
	тільки з осіб 75 років та старших	63,3
мале місто	без дітей, де всі непрацездатного віку (пенсіонери)	73,6
	тільки з осіб 75 років та старших	80,4
сільська місцевість	без дітей, де всі непрацездатного віку (пенсіонери)	80,9
	тільки з осіб 75 років та старших	86,2

Джерело: розраховано за даними обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України на постійній основі

житлової площі (табл. 2). Найімовірніше, в 2022 р. їх частка навряд чи істотно змінилася. Відповідно певна кількість переселенців з міст, де велися бойові дії, приїхала до батьків чи літніх родичів і змогла розміститися на тривалий час.

Більшість домогосподарств, які складаються з людей пенсійного віку, мешкають у житлах з кількістю кімнат, що перевищує мінімальну необхідну норму. Наявність такого житла у селі або малому місті подалі від зони військових дій допомогла українським родинам залишатися разом під час війни. Багато українців, що проживали в містах, вирішили повернутися до своїх сімей та родичів у селах, де знайоме середовище, родинна підтримка та спільна допомога ставали особливо важливими в умовах кризи. Вільне житло у селі давало можливість об'єднуватися родинам та знаходити підтримку одне в одного під час важких часів, дозволяло родинам вирощувати власні продукти та забезпечувати себе продуктами харчування.

Зауважимо, що потенційно ВПО можуть знайти житло в регіонах переміщення через значний об'єм вільного житла в цілком придатному для проживання стані. Особливо це стосується малих міст і перспективних великих сіл. За наявності державних програм викупу житла частина переселенців може оселитися в регіонах. Приклади таких програм є в інших країнах.

Для того щоб відродити сільські райони та підвищити чисельність населення, уряд Японії організовує різні програми із залучення жителів до порожніх будинків. У деяких містах і селах можна отримати безоплатне житло та субсидії на ремонт. Японія робить все можливе, аби полегшити пошук будинків тим, хто зацікавлений у їх придбанні. У Тотігі та Нагано є спеціальні «банки будинків». У місті Окутама на заході Токіо старі й по-

рожні будівлі здаються абсолютно безоплатно. Проблема порожніх будинків у сільській місцевості неунікальна для Японії.

- У США влада малонаселених міст і селищ стимулює людей переїжджати, пропонуючи тисячі доларів, а у деяких випадках і безоплатну землю.
- В італійському селі Чінкуефронді можна було придбати будинок за 1 євро, так влада прагнула збільшити чисельність населення міста.
- Італійське місто Лока пропонувало схожу угоду, але, крім цього, віддаленим працівникам з дітьми належала ще й грошова винагорода у розмірі 9 тис. євро [16]

Наявність родичів, кумів та друзів, що є українською традицією, перенесеною з сіл, відіграла важливу роль у виживанні українців під час повномасштабного вторгнення росіян. Це пов'язано з такими факторами:

- родичі, куми і друзі у селі зазвичай були готові допомогти одне одному у разі потреби, надати притулок, фінансову та продовольчу допомогу, допомогти з придбанням та пересилкою ліків. За даними дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», серед переселенців, які живуть зараз у Києві, чверть — живуть у помешканні родичів, друзів, знайомих [17];

- можливість отримувати оперативну інформацію: родичі та друзі зазвичай знаходяться в різних місцях та мають різні джерела інформації. Під час війни це стало ключовим чинником для отримання правдивої та оперативної інформації про ситуацію на фронті та в інших регіонах країни, коли рішення про евакуацію потрібно було приймати миттєво. Наприклад, за результатами соціологічного дослідження «Потреби внутрішньо переміщених осіб», в Ізюмській міській об'єднаній територіальній громаді Харківської області державні органи є на другому місці серед основних джерел інформації про можливості ВПО (42 %). На першому — родичі, друзі, сусіди (62,9 %) [18]. За результатами дослідження «Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни» [19], більшість ВПО отримують інформацію щодо різних можливостей та допомоги ВПО із соціальних мереж (74 %) та месенджерів: *Viber*, *Telegram*, *WhatsApp* (57 %), а 44 % дізнається новини від родичів, друзів, сусідів;

- моральна підтримка: українці, які мають родичів, кумів та друзів, відчували більшу підтримку та розуміння в складні моменти. Це могло зменшити стрес та психологічний тиск, що часто супроводжують війну та конфлікти;

- соціальні зв'язки та поширеність користування мережами. Українці, які мають родичів, кумів та друзів, часто мали більшу можливість використовувати соціальні зв'язки для допомоги, інформації та ресурсів, що стосувалося міжнародної гуманітарної допомоги, доступу до евакуаційного транспорту тощо. Рідні та друзі дізнавалися про можливості евакуації та брали участь у допомозі. Крім того, наявність цих зв'язків була корис-

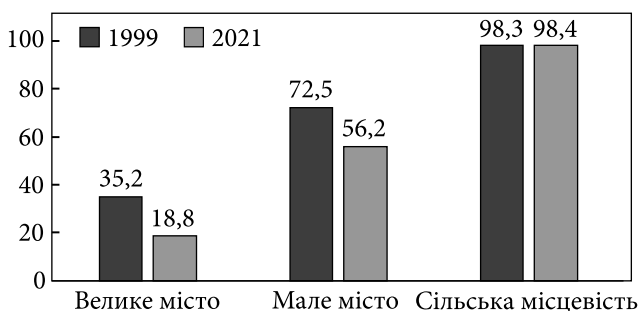

Рис. 4. Частка домогосподарств, які в 1999 і 2021 роках мали в користуванні земельні ділянки, %

Джерело: розраховано за даними обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України на постійній основі.

ною при отриманні інформації про стан доріг та перевірені маршрути для пересування під час обстрілів. За результатами дослідження «Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни» [19], у родичів знайшли прихисток 11 % ВПО. За даними дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», основною причиною вибору Києва як міста проживання серед переселенців, котрі живуть зараз у Києві, опитані називають наявність родичів та близьких друзів (45 %) [17]. Варто також зазначити, що ще одним позитивним моментом стала більша згуртованість родичів.

Українці ще з часів СРСР масово робили *запаси продуктів харчування*, щоб забезпечити себе необхідними товарами у непевних умовах тоталітарного режиму. Такий практичний підхід був цілком виправданим через несприятливу економічну ситуацію в СРСР, де дефіцит продуктів часто ставав нормою, а постачання було нестабільним.

Україна як частина СРСР пройшла через важку Другу світову війну, люди розуміли, що можуть знадобитися запаси продуктів у разі воєнного конфлікту, коли постачання може бути порушене або обмежене. До того ж в українській сільській культурі (яка з переселенням у міста привносила ці традиції і туди) завжди було поширене вирощування власних продуктів та зберігання їх на зиму, бо власні запаси продуктів не лише допомагали виживати, а й сприяли збереженню традиційного способу життя.

У 1990-ті рр. створення запасів продуктів посприяло економічній стійкості населення. Українці раціонально розподіляли свої ресурси, уникаючи надмірних витрат на продукти під час періодів збільшеного попиту або зростання цін. Це давало їм змогу ефективно управляти своїм бюджетом і зберігати фінансову стабільність. За даними 1999 р., 65,9 % українських домогосподарств мали у користуванні земельні ділянки, причому навіть у великих містах частка таких родин була 35,2 % (рис. 4).

У 2021 р. ситуація змінилася в сторону зменшення у містах, проте все одно значна частка українських родин мала земельні ділянки. Наявність запасів продуктів забезпечувала певну незалежність від постачальників та коливань в економіці. У разі обмежень або недоступності деяких про-

дуктів родини мали власні резерви, що давало їм більшу свободу вибору і можливість адаптуватися до умов, що стрімко змінювалися. Саме наявність запасів продуктів дозволила на місцях підтримувати територіальну самооборону, а також армію в перші місяці повномасштабного вторгнення. А ще люди змогли ділитися своїми запасами з евакуйованими з місць боїв людьми. Варто зауважити, що переїзд до сільської місцевості не завжди може бути кращим варіантом у плані виживання і збереження якості життя. Міста також мають свої переваги: зазвичай там є багато будівель і споруд, які можуть служити укриттям під час обстрілів або повітряних нападів (підземні приміщення, підвали, бомбосховища або навіть тунелі метро). Завдяки густозаселеності та розвиненій транспортній інфраструктурі доставка гуманітарної допомоги до міст може бути швидшою і ефективнішою. Це може забезпечити і можливість швидкої евакуації із зони конфлікту до більш безпечних місць або навіть за межі країни. У містах, як правило, зосереджені різноманітні служби порятунку (лікарні, пожежна охорона, поліція та екстрені медичні служби). Це дозволяє швидше отримати допомогу в разі травм унаслідок обстрілів чи інших надзвичайних ситуацій. В містах зазвичай більш доступні різні засоби комунікації, як-от мобільний зв'язок, інтернет та радіо. Це може допомогти зв'язатися з родичами, службами порятунку та отримати інформацію про ситуацію в реальному часі. Такі переваги, підкріплені елементами сільської поведінки, потенційно теж посприяють збереженню життя і відновленню якості життя.

Враховуючи сказане вище, елементи сільської поведінки населення та значна частка людей, що живуть у селах і малих містах, роблять якість життя населення України більш резильєнтною. Частково завдяки сільській місцевості і житлу в селі [20] українські родини мають змогу як не допустити суттєвого падіння власної якості життя, так і відносно швидко її відновити.

Висновки. Після проведеного дослідження можна твердити, що «сільські» поведінкові стратегії в умовах повномасштабного вторгнення російських військ мають численні переваги, зумовлені тісною взаємодією населення села і міста. Ці особливості пом'якшують до певної міри негативний вплив війни на населення. Серед ключових особливостей поведінки, яка виникла через тісне поєднання життя села і міста, можна виділити такі: суттєва частина населення країни, зокрема сільського походження, володіє навичками господарювання на землі, наявність родичів у селах і невеликих містечках, котрі мають великі житлові площі та присадибні ділянки для потенційного тимчасового проживання, традиція робити запаси продовольства, утримання в прийнятному стані вільного житла в сільських районах, родинні та соціальні зв'язки.

Узагальнюючи, можна констатувати, що виокремлені стратегії «сільської» поведінки свідчать про значну резильєнтність та здатність українського населення до адаптації в умовах складних соціально-економічних

ситуацій, зокрема під час повномасштабної війни. Саме той факт, що в селах значна кількість вільного житла, а частина переселенців з сіл сходу, півдня і півночі країни (а дехто і з міст потенційно міг би погодитися на швидке переселення в села), то варто провести дослідження з метою визначення кількості вільного житла в селах, його стану та вартості. Це допоможе уряду розуміти обсяг необхідних фінансових ресурсів для викупу житла. На основі отриманих даних розробити програму викупу вільного житла в селах для переселенців, враховуючи фінансові можливості уряду та потреби населення. Надалі провести аналіз витрат на адаптацію переселенців до нових умов проживання та визначити оптимальні суми грошової компенсації. Саме таким чином реально як швидко повернути людям якість життя на довоєнний рівень, так і зберегти від еміграції. І якраз «сільська» поведінка населення уможливить прискорення адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. No. 47 (2). P. 263—291. <https://doi.org/10.2307/1914185>.
2. Shafir E., Mullainathan S. Scarcity: Why Having Too Little Means So Much. Times Books, 2011. 304 p.
3. Thaler R., Sunstein C. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. Penguin Books, 2009. 312 p.
4. Di Crosta A., Ceccato I., Marchetti D., La Malva et al. Psychological factors and consumer behavior during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16. No. 8. P. 1—23. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256095>
5. Josephson A., Kilic T., Michler J. D. Socioeconomic impacts of COVID-19 in low-income countries. *Nature Human Behaviour*. 2021. Vol. 5. No. 5. P. 557—565. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01096-7>
6. Kizyma T., Bulavynets V., Kizyma A. Financial behavior of households in the context of the development of behavioral finance. *Economic Analysis*. 2022. No. 32 (4). P. 152—164. <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.152>
7. Лінцова Н. Ю. Споживання в стилі життя мешканців сіл: дис. канд. соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2021. 249 с.
8. Єрмакова Я. Вижити й перемогти: як змінилася купівельна поведінка українців під час війни — дослідження RAU і NielsenIQ. *Асоціація рітейлерів України*. URL: <https://rau.ua/novuni/povedinka-ukrainciv-nielseniq/> (дата звернення: 16.01.2024).
9. Когатько Ю. Зміни в рівні життя населення села і міста в 1980—2010 роках. *Економічна та соціальна географія*. 2012. № 64. С. 77—87. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/esg_2012_64_11.pdf (дата звернення: 05.12.2023).
10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 1999 році. Київ: Державна служба статистики України, 2000. 206 с.
11. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році. Київ: Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

12. Прищеп О. До Менської громади від війни втікли понад три тисячі людей. *Susidi.City*. URL: <https://susidi.city/articles/209975/u-menskij-gromadi-otrimali-status-vnutrishno-pereselenih-osib-3225-osib> (дата звернення: 05.05.2023).
13. Розподіл населення за тривалістю проживання у місці постійного проживання та віком. Державний комітет статистики України. URL: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/migration/migration_4/select_64?box=6.4W&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&botton=cens_db2 (дата звернення: 05.05.2023).
14. Міграційний рух населення (2002—2021). Головне управління статистики м. Києва. URL: <http://kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3976&lang=1> (дата звернення: 05.05.2023).
15. Житловий фонд за регіонами у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zf/zf_reg/zf_reg_20_ue.xls (дата звернення: 05.05.2023).
16. Щербань О. Пожити безоплатно: Як влада Японії стимулює заселення сільських територій. *Investory News*. URL: <https://investory.news/pozhiti-bezoplatno-yak-vlada-yaponii-stimulyuye-zaselennya-silskix-teritorij/> (дата звернення: 05.05.2023).
17. Мірошніченко Л. Скільки громадян залишили Київ в перші дні війни та як переселенці оцінили рівень життя у столиці. *44.ua — Сайт міста Києва*. URL: <https://www.44.ua/news/3556882/skilki-gromadan-zalisili-kiiv-v-persi-dni-vijni-ta-ak-pereselenici-ocinili-riven-ziitta-u-stolici> (дата звернення: 06.07.2023).
18. Потреби внутрішньо переміщених осіб. Харківський інститут соціальних досліджень. URL: <https://irm.coe.int/survey-results/16809f43db> (дата звернення: 06.07.2023).
19. Щербань С., Черноусов А., Прашко О. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни. *SOS Дитячі Містечка в Україні: Національний офіс та Молодіжний центр*. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dityi-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf> (дата звернення: 06.07.2023).
20. Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін. Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання. Київ: ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. 257 с.

REFERENCES

1. Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47 (2), 263—291. <https://doi.org/10.2307/1914185>
2. Shafir, E., & Mullainathan, S. (2011). Scarcity: Why Having Too Little Means So Much. Times Books.
3. Thaler, R., & Sunstein, C. (2009). Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. Penguin Books.
4. Di Crosta, A., Ceccato, I., Marchetti, D., La Malva, P., Maiella, R., & Cannito, L. et al. (2021). Psychological factors and consumer behavior during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, 16(8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256095>
5. Josephson, A., Kilic, T., & Michler, J. D. (2021). Socioeconomic impacts of COVID-19 in low-income countries. *Nature Human Behaviour*, 5(5), 557—565. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01096-7>
6. Kizyma, T., Bulavynets, V., & Kizyma, A. (2022). Financial behavior of households in the context of the development of behavioral finance. *Economic Analysis*, 32(4), 152—164. <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.152>
7. Lintsova, N. (2021). Consumption in the style of life of villages.

8. Yermakova, Y. (2022). Survive and win: how the purchasing behavior of Ukrainians during the war has changed. RAU and Nielseniq research. Association of retailers of Ukraine. <https://rau.ua/novyni/povedinka-ukrainciv-nielseniq/> [in Ukrainian].
9. Kogatko, Y. (2012). Changes in the standard of living of the population of the village and the city in 1980-2010. *Economic and social geography*, 64, 77—87. http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/esg_2012_64_11.pdf [in Ukrainian].
10. Costs and resources of households of Ukraine in 1999 (2000). State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
11. Costs and resources of households of Ukraine in 2021 (2022). State Statistics Service of Ukraine. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf [in Ukrainian].
12. Prishchepa, O. (2022). Over three thousand people have fled from the war to the Men's community. *susidy.city*. <https://susidy.city/articles/209975/u-menskij-gromadi-otrimali-status-vnutrishno-pereselenih-osib-3225-osib> [in Ukrainian].
13. Distribution of the population by duration of residence at a place of residence and age (2001). State Committee of Statistics of Ukraine. http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/migration/migration_4/select_64?box=6.4W&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&button=cens_db2 [in Ukrainian].
14. Migration movement of the population (2002—2021) (2022). Main Department of Statistics of Kyiv. <http://kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3976&lang=1> [in Ukrainian].
15. Housing fund by regions in 2020 (2021). State Statistics Service of Ukraine. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zf/zf_reg/zf_reg_20_ue.xls [in Ukrainian].
16. Shcherban, O. (2021). Live for free: how Japan's power stimulates the settlement of rural areas. *Investory News*. <https://investory.news/pozhiti-bezoplatno-yak-vlada-yaponii-stimulyuye-zaseleennya-silskix-teritorij/> [in Ukrainian].
17. Miroshnichenko, L. (2023). How many citizens left Kiev in the first days of the war and how displaced persons appreciated the standard of living in the capital. *44.ua*. <https://www.44.ua/news/3556882/skilki-gromadan-zalisili-kiiv-v-persi-dni-vijni-ta-ak-pereselenci-ocinili-riven-zitta-u-stolici> [in Ukrainian].
18. Kobzin, D. et al. (2020). The needs of internally displaced persons. Kharkiv Institute of Social Research. <https://rm.coe.int/survey-results/16809f43db> [in Ukrainian].
19. Shcherban, S., Chernusov, A., & Prashko, O. (2023). The position of internally displaced families with children, foster families and orphanages of family type in war conditions. *SOS Children's towns in Ukraine National Office and Youth Center*. <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf> [in Ukrainian].
20. Cherenko, L., Shyshkin, V., Poliakova, S., & Kohatko, Y. et al. (2020). Housing conditions of the population: factors, current state and regulation policy. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.01.2024

Yurii Kohatko, PhD (Geography), Senior Researcher
Institute for Demography and Quality of Life of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: kogatko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3392-9783

Svitlana Poliakova, PhD (Economics), Senior Researcher
Institute for Demography and Quality of Life of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: polyakova_@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4630-642X

IMPACT OF «RURAL» BEHAVIORAL STRATEGIES
OF THE POPULATION OF UKRAINE
ON QUALITY OF LIFE IN TIMES OF WAR

The purpose of the article is to analyse and understand how «rural» behavioural aspects of the Ukrainian population influence the perception and adaptation to the conditions of armed conflict. The novelty of the study lies in the analysis of those rural behavioural aspects that are common to the entire population and may impact adaptation strategies and the improvement of quality of life during military events. In the context of modern conflicts and war scenarios, the study of population behaviour and its impact on the resilience of quality of life becomes particularly significant. Military conflicts not only threaten the safety and stability of society but also sharply increase the importance of understanding population behavioural aspects in the conditions of armed conflict and their impact on the quality of life. The examination of population behaviour during an extreme period of armed conflict potentially provides answers to how effectively the Ukrainian population can adapt to economic difficulties and overcome them.

For the investigation of the impact of «rural» behavioural aspects on the quality of life of the population in Ukraine, a combination of specialized and general scientific methods was employed. These include the monographic method, bibliometrics, and content analysis. Additionally, forecasting and modelling methods were utilized to predict the impact of full-scale military actions on poverty, a key indicator of quality of life. After the conducted research, it can be noted that in the conditions of a full-scale invasion by Russian forces, the «rural» behavioural characteristics of Ukrainians exhibit numerous advantages, arising from the close interaction between rural and urban existence. It is demonstrated that a potentially significant portion of the country's population, particularly those of rural origin, possesses skills in land management. The presence of relatives in villages and small towns, who have large living spaces and substantial land plots, enabled the acceptance of many forcibly displaced individuals during the war. The study confirms that behavioural traits such as the tradition of stockpiling food supplies, maintaining habitable housing conditions in rural areas, and the existence of close familial and social ties have significantly mitigated the impact of the war on the population.

Keywords: population behavioral strategies, «rural» behavioral characteristics, quality of life, poverty by absolute criterion for costs below the actual subsistence minimum, impact of war on quality of life.